

GÖRÖMBEI ANDRÁS

Rege a tűzről és jácintról

Nagy László első nagy pályaszakaszát összegző, szintetizáló, költői világképét ekkor a maga teljességében átfogó és jellemző mű ez. Maga is tudta, hogy ezzel addigi életművének minden alapvető motívumát kiteljesítő szintézisét sikerült megteremtenie. Összegzés ez a mű minden lényeges vonatkozásban: költészetének fő érzelmi és gondolati rétegei felől nézve éppúgy, mint a meghatározó motívumainak változását, kiteljesedését tekintve. Szintetikus a mű formája szerint is. Költői kísérleteinek betetőzése abból a szempontból is, hogy ebben a műben az egyedi, a partikuláris mozzanatok a látomásos költői kifejezés diadala folytán az általánosnak, egyetemesnek az érzetét keltik, az „egy ember életének eseményei az emberi sors távlatait kapják meg” (Bori Imre). Nagy László költészete mindig a közvetlen élményekre épült, költői kibontakozásának küzdelme éppen a közvetlen élmények távlatosításáért folyt, azért, hogy azok a tapasztalati élményszinttől a jelentésszerű látomásokig emelkedjenek, megőrizve persze az élményszerűség közvetlenségét, egyedi karakterét, csak éppen az egyediben a nembelire reflektáljanak. Költészete gazdagon lélegezteti a paraszti világkép sok-sok elemét, ismereteinek, mélyen megélt, kreatív formálásra is érett élményeinek gazdagságáról tanúskodik egész korai életműve. Kiaknázatlan belső kincseit pazarló bőségben villantotta fel egy-egy megeredt nyelvű hosszúúnének (például a *Gyöngyszoknya* pusztításvíziója vagy *A vasárnap gyönyörei* „határszemléje”). A paraszti világkép organikus ismerete, átélése nyitott távlatokat Nagy László költészetében az archaikum és a folklór felé. A paraszti világképnek természetes része a hallatlan gazdag természet-élmény, mely Nagy László erős vitalitású költészetében gyakran a reneszánsz természetkultuszra emlékeztető életörömöt, illetve azt a veszteségek felől szemlélve, hatalmas perlekedő indulatot váltott ki. Keserűséget, bánatot, dacot az élet szépségének és épségének óvása érdekében. Az ötvenes években társadalmi indítékú megrázkódtatását, csalódását is az elpusztított természet képeiben fejezte ki leggazdagabban. De az intenzív természetélménnyel, s a paraszti világ közvetlen létélményével kapcsolatos Nagy László költészetének az a jellegzetessége, hogy egzisztenciális élményeit is a természet képeibe öltözteti, hogy a tél és a halál oly gyakran egymás szonimái költészetében. Az egyetemes költői szemléletre törekvő Nagy László egyre tágítja költői világképét: metaforáiban a helyszín egyszerre tapasztalati és kozmikus, az idő pedig jelen, archaikum, történelem és mítosz ideje lesz. A költői személyiség egyre gazdagabban megéli az emberi sorsot ebben az egyetemessé tágított térben és időben. Érzékenysége a létezés egyre több árnyalatát emeli világ-

képébe. De teljességigénye, morális elszántsága is újabb és újabb erőforrásokra talál a gazdagodó létélményben. S egyre nagyobb kihívásokat is kap, hiszen a teljességet, a mindenséget akarja beoltani a remény, az élet elvével. Egy olyan társadalmi-természeti korszakban teszi ezt, amikor illúziói szétetek, s a boldogtalanság, a csalódás teszi őt jó megfigyelővé. Számára a létezés halál előtti létezés, értékeit tehát a haláltól kell elperelni, a halállal szemben kell tanúsítani. S mindezzel immár a transzcendens támasz nélkül maradt embernek kell szembenéznie. Ehhez kellett neki az önerősítés oly sok változata, módja. A családi körből táplált morális küldetéstudat (*Anyakép*), a folklór szabadsághitének üzenete (*Bolgár-tánc*), a folklórban rögzült emberi igazsághit (*Csodamalac*), a bibliai példázat (*Játék karácsonykor*), a mítosz humanizálása (*Csodák csodája*), ezért kellett az önerősítő emlékek (*Sír a sas*), és ezért kellett szabadulni a visszahúzó emlékektől (*Csodák csodája*), s talán leginkább lényeges mozzanatként ehhez kellett számba venni a létezés megannyi veszélyeztetett sorsú szépségét (*Gyöngyszoknya*, *A vasárnap gyönyöre*, *Havon delelő szívárvány*, *Csodák csodája*).

A *Rege a tűzről és jácintról* azért is válhatott Nagy László költészetének szintetizáló remekművévé, mert benne a családmotívum révén olyan médiumra, modellre, archetípusra talált, amelyen keresztül organikus léttapasztalatát, létérzékelését a maga teljességében kifejezhette. Nagy László költészete ugyanis 1956-ig szinte kizárólag a paraszti világkép elemeire épült. Ennek a több évezredes világképnek viszont valóban organikusán ismerte minden ízét, sejtelmét és törvényét. Ennek extenzív és intenzív ismeretében magát a létezést, annak egyik, a paraszti-természeti világ felől befogható arculatát érezte, de már nem csak belülről, hanem a kivált ember rálátásával is, a családi kapocs révén mégis bensőséges, megrendült érdekeltséggel: „Világképének természetére vall, hogy a munka, a szépség, a jószág és az értelem tragikus helyzetét családi ügyként élheti át: szülei életsorsának látványában. Maga az ihlet is ebből nyeri kivételes erejét: a fiú vergődik és perel itt szüleiért, akiket felőrölt, megemésztett az idő... S mert a szülők sorsa egy életforma példája, s az életforma válsága történelmi erők műve, a költő fiú a szülők remegésén át az összejtig érzi a szorongatott emberi lét érverését. Ily módon az egyetemes és általános jelentések rendszere példátlan szervezettel épülhet a vers magvát alkotó kisvilág drámája köré.” (Kiss Ferenc) A *Rege*... esztétikai értékének egyik legfontosabb tényezője a partikulárisban megnyert egyetemesség. A kifejezőerőnek az a vonása, hogy a kisvilágban az egészet képes megmutatni, mert a megjelenített látványban a tér és idő fokozatosan elveszíti egyszerűségét, „a végesnek a végtelen elemgazdagsága idézi fel a halált és a végtelenség képzetét” (Báta Imre), s az ember eme végtelenség révén a világmindenséggel azonosul. Ebben az emberi világmindenségben viszont a megidéző és tanúskodó, megrettent és ítélkező fiú tart biztos értékrendet, ő méri ezt a mindenséget. Szülei közelgő halálának fenyegetése váltja ki a drámai számvetés igényét; a történelmi jóvátétel szükségét is, mert az az életforma, amelyik a szülők sorsát meghatározta, válságba, végveszélybe jutott. Maga a fiú is kivált belőle, legtöbb, amit érte tehet, hogy sorsának pozitív értékeit tanúsítja, s igéző szavával őrizni, átmenteni próbálja. A címbe foglalt műfaji megjelölés is az elmúlásra, az egyszer volt értékre utal, hiszen regét régi dolgokról szokás mondani. Nagy László *Regéje* azonban műfajokat is szintetizáló alkotás. Távlatos szemlélet és személyes érintettségű drámai küzdelem foglalata. Személyessége a mítosz humanizálását és szenvedésének, küz-

delmének mitikus nagyságát egyszerre érzékelteti: az apa, anya és a fiú belső viszonyrendszerében magának a családnak, tehát minden családnak a sorsdrámája vetül elénk. A felsejülő szentcsalád-képzet az emberinek ad mitikus távlatot, de személyessége folytán egyértelműen antropomorfizálja a mítoszt, annak kizárólag emberi vonatkozásait érvényesíti, a mítoszban kristályosult örök emberi mozzanatokot építi halvány kontúrokkal művébe. Funkciója szerint éppúgy az egyetemességet sugallva, mint a műben megújított archaikus műformák — regősének, sirató, lamentáció, varázsének, himnusz —, hiszen azok is egy-egy általános emberi létállapot kifejezőmódjai. A nagy hőfokú személyesség emeli a dikciót pörlekedő, értéktanúsító passzióvá, hiszen a szépségei is halállal, pusztulással szembesülni kényszerülő aspektusból idézhetők csak fel, ráadásul szinte kizárólag emlék gyanánt. Tehát ma már ismételhetlenül, veszteség formájában. A költői küzdelem a felismert és leltárba vett vereségből akar értékeket kiemelni, megnyerni. A szülők megidézett élete „a jóság és a gyengédség, a virtus és a méltóság, s a teremtő találékonyosság iskolája — összeomlóban is átörökítésre érdemes. Velük ezer esztendő jó hozománya nyerhető meg vagy veszíthető el” (Kiss Ferenc). Így lesz a *Rege*... veszendőségre jutott értékek siratóéneke, és ugyanezeknek az értékeknek dicsőítő himnusza. Ilyen értelemben tehát a pusztulással perlekedő hatalmas oratórium. Sugallatosan ezt fejezi ki már a cím is: a tűz és a jácint egyértelműen az apa és az anya metaforája, de az általuk képviselt értékekkel jelölve, ezek viszont további gazdag tartományt idéznek föl. Értelmezésük maga a vers, a tűz és a jácint a fiatal, még meg nem tört szülők jelképe: életerő és szépség — azonban az enyhe biblikus utalás révén a költői személyiség védőpajzsaként, erőforrásaként is felfoghatók. Az élet és reménység birkózik ebben a hosszúévekben is a fájdalommal és veszteségérzéssel, veszteségtudattal, de a motivációs rendszer az egyetemessé tágult látásmód és a közvetlen, családi-személyes érdekelttség révén eddig nem tapasztaltan gazdag vonatkozású. A költő életakarása, halállal, lemondással, pizsokszággal való könyörtelen, „bajvivó” szembeszegülése évezredek megtartó létörvényeként jelenik meg. A *Havon delelő szívárvány* záró képsora kap itt létfilozófiai távlatot. De míg ott a favágók naponta újrakezdődő létküzdelme nyer szimbolikus értelmet, s a költő mintegy külső szemlélőként ismeri fel ezt a mélyebb üzenetet, a *Regé*ben a költő szüleinek életsorsa a létezés megjelenítője. Az ő sorukban évezredek történelme szólal meg, s mindennek a költő közvetlen személyes részese. A lírai szemhatár végtelenné tágul itt: a jelen látványa mögé földidézi a szülők élettörténetét, s benne a sajátját is, s ebbe a történelembe asszimilálja a létezés karakterét, egyetemes történelmét. Alulról, a vesztesek, a kiszorítottak szemével vizsgálja a létezést. Ez is fokozza az értük való küzdelmet, s a jóvátétel igényét is.

Az ötvenes évek elején Nagy László keményen megszenvedte azt a konfliktust, amely a politika áramába sodródott fiú, s a személyi kultusz hatalmi tébolya alá került szülők között képződött. A *Bolyongó* tanúsága szerint tőle „rettegtek”, őt pedig szinte ríkatta szülőhelyének „szótlan konoksága”. Sohasem szakadt el az iszkázi világtól, épp az fájt neki ekkor is, hogy nem tudatosították övéi, hogy „vérüktől vérem el sohase pártol”, értük küzd. Az első generációs értelmiségiek keményen megszenvedik a kiválás, a kiszakadás gyötrelmeit: a szülők úgy érzik, hogy a magasabb szellemi szférákba törő gyerek elhagyta őket, hűtlenné lett hozzájuk, a gyermek pedig egyre gyakrabban tapasztalja, hogy „Ami áldott nevelőd nemrég, / félig már az is idegenség, /

vendég vagy itt s elítélt, / félálom kell, hogy kinyújtózz / vigaszért, játéko-
kért.” (Sír a sas.) Nagy László költészetében nyomon követhető ennek a ki-
szakadásnak a fájdalma éppúgy, mint a világgá tárulkozás öröme, s éppúgy,
mint a gyökerek üzenetének vállalása, a tudatos hűség eltökéltsége. A *Rege a*
tűzről és jácintról az átmenetnek, az életformaváltásnak, ráadásul a paraszti
pántos pólya szorításából a mindenség énekesévé emelkedésnek az összetett
érzésvilágú drámájával is szembenéz. Juhász Ferenc *Szarvasénekének* az ide-
genné válás szükségszerűsége, illetve az anya árvasága, e kettő feloldhatatlan
drámája a főszólama. Nagy László a *Rege a tűzről és jácintról* részleteinek
tündöklésében is a maga otthonosságát, illetékességét teszi vitathatatlaná.
Nála nem a kiválás kínján van a hangsúly, hanem a szülők sorsán, a szülők-
ben megtestesülő létértékek tragikumán. A szülő és gyermek, a paraszti világ
és a költő viszonyában a közegéből kiemelkedett fiú — az *Anyakép* „süvít
bennem az emlék mire szegődtem” ígérétét beváltva — a maga költői küldé-
tésének értelmét a szülőkben megtestesült értékek védelmében ismeri fel, eze-
ket siratja, óvja, idézi és magasztalja. Viszonyát tehát eleve a bensőségesség
határozza meg, dikcióját is az azonosság és különbözőzés dialektikája motíválja.
A kompozíció egyes tételeiben modernizált archaikus műformák is ezt a ge-
netikus azonosságtudatot erősítik. Szinte tünetően kivallják, hogy Nagy László
nem csak az események, hanem a dallamok, sejtelmek szintjén is mindent ma-
gába vett a paraszti világból, idegeiben hordja e nép történelmi tragikumát
éppúgy, mint személyes sorsának ízeit. Ennek a teljes tudásnak a birtokában
mer szembenézni szülei várható halálával, s képes olyan történelmi-filozófiai
számadást készíteni, mely az értékek megőrzésére, megmérésére is hivatott.
S melyben az emberi elmúlás nagy kérdésével egyéni módon viaskodik, per-
lekedik. A *Rege*... elsősorban paraszti fogantatású világképbe az egyes ele-
mek metaforikus feltöltése révén az emberi létezés természeti, társadalmi-tör-
ténelmi és mitikus övezetei szintetizálódnak (Jánosi Zoltán). A *Rege a tűzről*
és jácintról a halállal való számvetés, szembenézés alkalma is, s hogy ezt a
Juhász Ferencnél egész ciklusra kiterjedő szembesülést Nagy László egyetlen
versben végzi el, annak a lírai személyiség magabiztossága az indoka. Szembe-
tűnő ez a magabiztosság a vers hangvételében is. Már erőteljes első tétele a
költői szemlélet egyetemességét mutatja, képeiben a létezés egészében jelen-
nek meg a halál felé induló szülők. A paraszti élet kicsi képei kozmikus táv-
latokból látszanak. Egyszerre szólal meg a tél- és halálmotívum, az esdeklő
siratás, de a méltóságteljes költői számvetés is. S mindez a természeti elemek
törvényeinek bizonyosságával kap drámai formát: megállíthatatlan folyamat
elé áll a költő. Ennek a küzdelemnek mégis van esélye, mert tétje az értékek
melletti tanúskodás. Addig akarja a jóvátételt, az igazolást megadni, addig
akar szüleivel társalogni, amíg élnek, kevésnek éreznék a késői, emlékező sira-
tót. Az első részben, első tételben jelzésszerűen felvillannak a kompozíció
során majd gazdagon kibontakoztatott motívumok. Ezen a tételen belül dina-
mikusan hatalmasodik el a költői képzeletben a tél-halál, s nő föl a szembe-
szegülő elszántság. Ez a negyvensoros önálló tétel tíz- és tizenkét szótagos
sorok félrímmel nyomatékosított váltakozásából épül föl úgy, hogy a rímszer-
kezet és a gondolatritmus is négysoros, külsőleg nem tagolt strófákat ad.
A soroknak erős, szótagszám-váltó, tagoló ütemezés ad méltóságot. A tétel két
részre osztható. Az első rész a maga pompájában, szépségnek, munkának,
szenvedésnek, termékenységnek és pusztulásnak, a paraszti élet képeitől a

kozmoszig emelkedő látomásában sűrű atmoszférával, s asszociatív baljós sejtelmekkel indul:

*Nyári arannyal, gyönggyel, vérrel
jajgatnak a szekerek, jönnek döcögve,
hanyatt dülnek a dérverte szérűn,
küllők vicsorognak a csillag-körökre.*

Ebből a képből erősödik föl a halálképzet lépésről lépésre: előbb a lelőtt vadnyulak képe növeli a pusztulás képzetét asszociatív rezonanciával, majd a megszólítás („Édes szüleim, nektek már ősz van.”) ad irányt az asszociációknak, s bontja tovább a fejfel lefelé lógó vadnyulak motívumát drámai hasonlattal: a „tapsikoló örömök”, az emberi élet szépségei „holtak”, „kötött bokával, / földmorzsás orral, / akár a vércseppentő vadnyulak: lógnak”. Ez az erős kép, a szemléletes hasonlónak a részletezése, s ezáltal az elvont hasonlítottnak az érzékeltetése hangulatilag már túllép az őszön, s előkészíti a fokozást, a „jön a tél rátok” bizonyosságát, a „halálcsipkés” látomások kibontakozását. A gyermekkorból oly ismerős nagypénteki vagy temetési halottas menetbe tűnik át a látomás, melynek elemei most is valóságosak. A katolikus liturgiában az ezüst a gyásznak a színe, a létezés „nyári arany”-a itt a tél, a halál színeibe fordul: „ezüstpalástok, rojtok ragyognak, / ezüstpapírból angyalka-fejes-szárnyak”. A gyermekkori riadalmak most már közvetlenül érintik a költőt, látomásától megriadva kiált fel:

*édes szüleim, vissza se néztek:
Nekimentek némán a zászlós halálnak!*

A lírai szituáció belső mozgása szerint ez a látomás iszonyatának a betetездése. S ekkor, mintegy ettől a látomástól felajzva esdeklő tiltakozásba fordul át a tétel éppen a felezőpontján, a huszonegyedik sorral kezdődően. Tudatos komponálás eredménye ez: az eddigi 10-12-10-12 tagolású tétel éppen itt fordul át 12-10-12-10-es szótagszámú sorok váltakozásába, ezen a drámai ponton kerül egymás mellé két tizenkét szótagos sor, s mindkettő önálló mondat, s mindkettő felkiáltó, de egymás tagadásai. Ettől kezdve aztán a halál késleltetését esdeklük a sorok, hogy a szülők „sivár s halálos térképét a hiánynak / új kontinenssel” ne növeljék. Itt már egyértelműen megbizonyosodhatunk arról is, hogy a szülőkre leselkedő halál mellett a társadalom életének bajai, reményeinek megcsúfolódása is részese a létezés csonkulásának, a sirató magának a boldogabb lehetőségű emberi létezésnek a tragikumát panaszolja, a természet és a kozmosz hangjaiból is ezt a tragikumot hallja ki a lét egészét egységben szemlélő költő. Önmagának nem, de szüleinek mindenáron, még illúziók révén is boldog időt, meglegedettséget remélne — a „jóvátétel ihlete” (Kiss Ferenc) szerint:

*várjatok, ne fussanak azok a lábak,
sütkérezetek koholt mesében,
vadludak s dörgő csillagok nagy siralmát
csak magam értsem.*

Az első tétel tehát a halálra, a lét tragikumára való költői ráeszmélés kivallása. Ezért is van külön nyomatéka az értelemre utaló utolsó sornak, mert

az rövidségével is ellenpontja a vele rímszerkezettel összekapcsolt, ellentétes értelmű, illúziókra vonatkozó sornak. Nagy László a maga számára a nyitányban a „dantei léptek” mértékét tudatosan kiküzdötte és bejelentette. S ezzel együtt azt is, hogy a létezés mély üzeneteit az értelem fényébe állítsa. Olyan titkait is kifaggassa, melyeket csak ő, a költő foghat fel, melyek csak az ő érzékenysége számára adnak jelzéseket.

Lényeges Bori Imréné az az észrevétele, hogy a szülők télbe hajló, halál felé közeledő életének siratása csak „elindítója az élménynek, de nem a kifejezés célja is”. Érthetetlen viszont, hogy elemzése eme megállapítás után szinte átugorja a *Rege*... második tételét, a regöséneket, amelyik pedig éppen idézett észrevételének adhatna nyomatékot. Nagy László *Regéjének* felépítése oratorikus jellegű, nem egyenes ívű történet, hanem különféle, egymást fölerősítő tételekből álló kompozíció. Az első tétel passióhangja együtt siratja a két szülőt, ezután válik ketté a kompozíció az apáról és az anyáról szóló része. A második tétel azonban nem sirató, hanem olyan regösének, mely az apa-fiú konfliktus feloldását regöli, azaz varázsolja, teremti elő. Ezáltal persze a siratónak még nagyobb súlyt ad, hiszen személyes kötődését az archaikumig bizonyítja. Ez a tizenhárom, egyenként hatsoros stórfából álló regösének Nagy László archaikumból korszerű eszmét és kifejezést teremtő művészetének bravúros példája. Telitalálat az adott konfliktus ismeretében már a műfaj kiválasztása is: Nagy László, „a regös-titok tudója” (Palkó István) Iszkázon gyermekként találkozott a regöléssel, regösénekekkel. Szülői örökségnek tudhatta tehát, s az, hogy még él benne a pogány korból a paraszti világban megőrzött mágikus cselekvés érzülete, már eleve azonoságtudatot bizonyít. Az, hogy önmagát a regös szerepébe állítja, többszörösen motivált: a regös mágikus cselekvést végez, szavaival virtuálisan végrehajtja elképzelését, vágyát, hiszen a regös varázsló, akinek cselekvési eszköze az ének. „Az összes ural-altáji népek első énekmondói áldozást végző, áldomásokat rendező varázmesterek, sámánok voltak.” (Sebestyén Gyula) Természetes tehát a pogány kori regös és a költő azonosulása a regöséneketben. Nagy László az általa is egyik legfontosabbnak tartott, összegyűjtött verseinek végére illesztett vallomásában írta: „— A költő hiszi, hogy hatalma van. Ez eredendő vonás. Történelmünk elején a varázsló költő is volt. Hatalma volt a közösségen, sőt, hitte, erőt vesz a természetén. Egy-egy vállalkozás sikerét biztosította, mert edzette, előkészítette a közösséget. Ha a vadászat balul végződött, méltán elüthették. Hála a munkamegosztásnak, én, mai „varázsló” méltán elégedett lehetek, ha hatalmam van a szavakon, mondandómon.” Nagy László a maga poetikájában erősen támaszkodott a szó mágikus erejére, tökéletes tehát a szerepválasztása. Emellett az ősi regösénekek általános kánonja szerint „a regösök egy idegen hideg, havas országból, az ismeretlen utat hóban nyomozgatva érkeztek haza. Itthon őket ördögöknek vagy ördöngösöknek tartották.” (Sebestyén Gyula) Az archaikus hagyományban tehát adva van Nagy László több versben kifejezett idegenségélménye. A regösénekek szövege az idők folyamán sokat változott, nyelvileg és szemléletileg korszerűsödött, az eredeti — kozmikus működésfolyamatot kifejező — tartalma különféle kívánságokkal is helyettesítődött. A varázslást, mágikus cselekedetet erős zenei hatással kiváltó ősi varázsszavak — melyek hatását különféle lármás hangzerekkel is fokozták — refrénné alakultak, érthetlenné váltak. De annál erőteljesebben, szabadabban érvényesült az őket megtartó zenei funkciójuk, pattogó, eleven ritmusuk, a bűvöletet hang- és rit-

museffektusokkal is sugalló erejük. A legősibb refrén a „Haj, regő rejtem”, „Haj, regő rajta”, illetve ezek változatai, melyekben az indulatszó az érzelmi felfokozottságot, extatikus kitörést, a „regő rejtem” pedig azt jelentette, hogy varázslatba ejtem, bővölést végzek. A „regő rajta” pedig azt, hogy beteljesült a bővület: a változó részben megnevezett esemény, érzelem a mágikus cselekvés révén, az énekes mágikus cselekvése révén megtörténik, végbemeget. Nagy László regösénekének különleges szépsége abban mutatkozik meg, hogy ezt az archaikus hagyományt személyes vallomás részévé emeli, modern életérzés kifejezésére hasznosítja:

*Ne rejtőzz, ne rejtőzz
apám a berekben,
jövök ide énekeddel,
torkodból vettem,
haj rege rege rege,
haj rege rajta!*

Az idegenségérzés megtörésére irányuló esdeklő, ismétléssel nyomatékosított megszólítás, a fiúi ragaszkodás kivallása, annak hangsúlyozása, hogy ő jön az apjához, ő keresi a kapcsolatot, s hogy tulajdonképpen az apa életének törvényeit éli, az ő énekével jön, a tőle tanult, torkából vett dallammal. Az apa idegenkedését minden erejével bensőséges kapcsolattá szeretné varázsolni. Mindez együtt szólal meg a regösének első strófájában. S a refrén, amelyik majd tizenháromszor ismétlődik, a kompozíció címét is új fénybe vonja: egyszerre sugallja a „rege” eredeti műfaji jelentését, s a költő regölő, kreatív szándékát. A regösének — éppen azért, mert a pogány elemeket a kereszténység próbálta a maga ritusrendjében feloldani — egyik gyakran visszatérő motívuma az, hogy a regösök kérik Szent István királyt, ne üldözze őket, hiszen nem ördögök, hanem az ő szolgálói. Nagy László e regösének egyik részének eme megalázkodó, kereszténységbe asszimilálódó vonása helyett az önmegőrzés pogány folyamatosságát, az ellenállás folyamatosságát emeli ki a továbbiakban. Már az idézett első szakasz — a rejtőzés és a berek fogalmi révén — utal arra, hogy az apában ősi, pogány magatartás nyilvánul meg, ezt a második strófa motívikusan nyomatékosítja, amikor az apa „berek-éjjel”-ről beszél és „pogány-fajtá”-nak nevezi őt, de egyik strófának sincs elítélő hangszíne. Az adott szituációnak csak a kínjából szeretné kiszabadítani, nem kívánja karakterét megtörni, hiszen a tőle tanult énekekkel jött hozzá. A továbbiakban mintegy azt hangsúlyozza, hogy apa és fia között nincs pogány—keresztény ellentét, a lényegét illetően nem kerültek szembe, nem térítőként jött az apához. A pogányság és kereszténység jelkép itt: az önmegőrzés és az önnön lényegéből idegen erővel kifordítottság szimbóluma. Ez az erőszakosság idegenítette el az ötvenes évek elejének parasztságát a hatalomtól. Nagy László énekében az erőszakos térítés tagadása bizonyára azért kap annyira gazdag és plasztikus, öt strófán keresztül részletezett képet, mert a „jóvátétel ihlete” működik ebben:

*Új királyka nem vagyok,
nem szent-öklű István,
aki téged halas vízzel
keresztelni kíván,
haj rege rege rege,
haj rege rajta!*

Majd ehhez hasonlóan szinte fergetegeszen tagadja a „kalodával, karddal” a magyar parasztság ellen indult veszedelmet, egészen addig a megtöretésig, ahogy a pogányból erőszakkal kereszténnyé lett emberekkel „szentegyházat” építettek. A majdnem évezredes történetet apa-fiú viszonyának személyességében minősíti Nagy László regöséneke. A történeti dimenzión persze ezáltal a jelenkor is áttűnik: az „új királyka” kifejezés szinte ironikusan utal erre, de az áttűnés, a múltban a jelennek a megmutatása lelki értelemben történik. Az erőszaktételek ellen szól a varázsló szertartás. A történelmi motívumok és a hangsúlyosan jelenbeli személyesség egyetemessé tágitják az időt, úgy idézi fel a régmúltat személyes történetként és tagadva, hogy az ne ismétlődhessen meg újra. Így a tagadás spontán módon folytatódhat a jelenbeli személyes biztatással és öntanúsítással:

*Fiad van itt, a nagyobbik,
májad mitől reszket?
Csak a csikó-lovam szárnya
csapkodja a berket,
haj rege rege rege,
haj rege rajta!*

Történelmileg kialakult paraszti rettegést kell az apában feloldania a fiúnak. Ezért jött a maga szárnyas csikójával, s költői tehetség és ihlet jelképével, a Pegazussal. Énekének, költészetének értelmét, hivatását pedig az apáért, az apában megtestesült emberi értékekért való küzdelemben jelöli meg, elszántságát az „érted” háromszoros ismétlésével, nyitottságát, őszinteségét fejének „mezitlen” jelzőjével nyomatékosítja. Különleges bensőségessége az éneknek, hogy még ez a költészetre vonatkozó motívum is a gyermekkor olyan emlékéhez is kötődik, melyet majd egy következő tétel részletesen felidéz. Félni nem kell tőle, hiszen szemben a hódítókkal, „egyedül van iszonyúan”, s a lét torzulása miatt sajtó szíve „fejedelmi alma”. Másféle király tehát: szívvel, érzékenységével birtokolja az országot és a Földet, az egyetemességet, s ezt a küzdelemben megszerzett képességét ajánlja az emberi értékek, az emberi szuverenitás védelmére. Ezután a költői öntanúsítás kozmikus jelleget ölt, de ehhez is a választott archaikus hagyomány — a regösének — motívumát emeli személyes vallomásba:

*Ardeli hold az én mellem,
a homlokom új nap,
űzött vesém két üstökös,
a fogam csillagzat,
haj rege rege rege,
haj rege rajta!*

A regösénekekben gyakran szereplő csodafiú-szarvas tulajdonképpen az énekmondók egyike volt, de az ősi változatokban a szarvas kozmikus működés-folyamat jelképezésére szolgál: a téli napforduló csillagjegye volt, melyben a Nap visszafordul pályáján, újra fölemelkedik mélyre süllyedt állapotából, kozmikus jelentése tehát a megújulással kapcsolatos. Ezt sugallták a hozzá tartozó jelképek, a nap, a hold, csillagok is. Nagy László regösénekének ez a strófája akkor is erőteljesen sugallná a költői személyiség kozmikus kitágí-

tása, mindenséggel való azonosítása révén az egyetemesség igényét, ha nem tudnánk a motívum eredeti jelentését, hiszen csupa erő, csupa ragyogás ez a strófa. Az önfelnagyítás, önfelfokozás, a kozmikus erővel való azonosulás hozzátartozott a regösének sábjainak a virtuális cselekedetéhez, a költészet egyik ősi vonása nyilatkozik meg benne: az általa teremtett illúzióvilág révén a valóságos világ megváltoztatására is nagyobb esélye lett. Az önfelnagyítás Nagy László énekében a küzdés erőviszonyait segíti a győzelem felé, költői énjének ez a felnövesztése a virtuális cselekvés, a költői hatalom eszköze. Itt a szövetség, az egymásra találás értelmét is növeli, partnerre fokozza magát az apára törő ellenséges erőkkel szemben, sőt kozmikus távlatokkal azok fölé nő. A vers logikájában azonban természetesen ez a képesség csak akkor nyerheti el értelmét, ha létrejön a szövetség, a megbékélés. Ezért zárul a *Rege*... második tétele a nyitányra visszautaló, de az ének motívumai alapján nagyobb erővel, keményebben szóló igénnyel:

*Makacs szívemet az élet
a tiedhez kösse,
mert a halál csak a csontot
egyezetteti össze,
haj rege rege rege,
haj rege rajta!*

Ennek a vágynak valósággá igézése volt a tizenhárom strófa.

Nagy László szintetikus teremtőerejére vall, hogy igéző, megnyerni akaró regösénekének a ritmusa is messzemenően tartalmi tényezőként funkcionál: a toborzóének és a regösének ritmusát társítja. Strófáinak első négy sora x a x a félrimével, s túlnyomórészt 8/6/8/6-os tagolásával úgy fogható föl, mint a kanásztánc vagy toborzóritmus páros rimes hosszú sorainak rövid sorokba tördelt változata. De ebben a tartalmilag is változó részben a szótagszám olykori módosulása — amikor a nyolcasok helyére hatosok vagy hetesek kerülnek — is a gazdagságot mutatja. Nem csak beleillik a kanásztáncritmus tagoló, szótagszámváltó karakterébe, hanem szabadon él annak összes variánsával, gazdagon hasznosítja — az alapritmus megőrzése mellett — a szótagszámváltás lehetőségét (Móser Zoltán). A régi magyar vershagyományban nem ritka a toborzóritmus ilyen tördelése. Azt, hogy Nagy László regösénekében is jogosan érzékeljük a hosszú sorok kettéosztott változatában a ritmust, erősen sugallja a félrimes megoldás is, hiszen így a rimelő sorok egybecsengésével az első négy sor minden strófában virtuálisan kettéoszlik, s páros rímű hangzást sugall. A strófák első négy sorának az előbeszéd értelmi tagolását is követő, változatos osztása egy-egy gondolati egységet képez a versben, s változatos dallamot teremt. Ezt az értelmileg is világos egységet zárja le minden strófa végén az elhomályosult értelmű refrén. A nyelvi erőt két ellentétes hatáskiváltó elem növeli: ha világosan fogalmazza meg célját (a strófák bevezető része), másrészt viszont az, ha bizonyos mértékig érthetetlen, ekkor éppen idegensége, érthetlensége révén nyeri varázserejét, miként Nagy László regösénekének refrénjében. A két rész szoros összetartozását azonban a ritmus is sugallja, hiszen az indulatszóval bevezetett két refrénsor továbbviszi a kanásztáncritmust, de egyesíti a regösének refrénjével, azaz kötötten állandóvá teszi. (Móser Zoltán) Nagy László énekében ez a ritmus 3/4/3/2 tagolású. Az egész strófa ritmustagolása ily módon szervesen

kapcsolódik a regösénekek ritmushagyományába, hiszen a regösénekekben az önkéntelenül kifejezésre jutó ritmusérzék a magyar dal 8-as és 12-es sorai felé vonzotta a regösöket. A regöséneket a *Regében* Nagy László archaikumot és modernséget tartalmilag és ritmikailag egyaránt magas szinten ötvöző szemléletének diadala a maga paraszti élményanyagán is. De ott van minden varázsolás ellenére ebben az énekekben az a modern tudat is, hogy a halállal szemben tehetetlen. Ez ösztönzi a szülei halála előtti számadásra a költőt, ez motiválja a siratót és passiót. Ezért csak látszólag távoli a regösénektől a harmadik tétel, melyben az apa a siratás és a passió dimenzióiban jelenik meg. A második tétel az emberre törő történelmi veszedelmekkel küzdött a regösének formájában, ezekkel az erővel szemben növesztette föl kozmikus dimenziókba önmagát is a költői én. A harmadik tétel ezzel szemben szinte az intim szférában idézi meg az apa alakját. A leltározó bőség az apa életének egyes apró elemeit olyan sodró bőségben idézi fel, hogy abból az apa, sokszor a fiúval együtt zajló életének totális képe bontakozik ki. Teljes emberi életet elevenít föl a múltat és jelent szembesítő megrendültséggel. Ennek a szembesítésnek a tragikuma azért erős, mert minden megidézett mozzanat a múltban az erőt, szépséget, teremtő munkát, élet-szeretetet, méltóságosan egyéni karaktert, szakmáját az ezermesterek ügyességével tudó embert formálja. Nem csak az élet örömeit veszi számba, de a gyümölcsölt boldogság, az állatokkal játszó meghittség mellett a lét iszonyatos, de egykor mégis elviselt gyötrelmeit is. Nagy László interjúiból, ön-életrajzi írásaiból ismert karaktervonások és emlékek sokasága elevenedik meg ebben a képsorban. Nem tagadva a kocsmás estéket sem, de büszkeséggel említve azt is, hogy a fiú virtusát az apa áldomással pecsételte meg, amikor szinte élet-halál küzdelemben betörte a „fekete sárkány” csődört. Árnnyaltan, gazdagon bontakozik ki itt az egykori apa képe: szelídség, keménység, állatokat, növényeket rajongóan szerető, biztonságot adó és szigorú erkölcsre nevelő magatartása, s ebben a képben a fiú is megjelenik, hiszen közös volt ez az élet egészen húszéves koráig az apáéval. Csakhogy mindez már a múlté, ezt a paraszti létteljességet egykori önmaga romhalmazává tette az idő:

*Mert pillantott az idő, a vadkevély test megtöretett,
biztonságát az idő zúzta, dinamit a bazaltkövet.*

Az egykori szépséggel, erővel perel a fölötte diadalra jutott romlás, a behorpadt arc, a kicsivé zsugorodott-töpörödött test, a recsegő fej, az ügyetlenné göbbedt ujj, a vénséges álca. Így lesz az életút felidézése sirató és múlása révén szenvedéstörténet. A költői szándék, vágy a megtört emberrel szemben a régít akarja megőrizni, aki tömör vasoszlopként tartotta a mennyet, „ne csukódjon a földre”. Az egykori áldomást, örömteli koccintást — a „tankroncsok, lókoponyák” látványát, a háború iszonyatát félretolja — újra az életre szólító munka és virtus ünneplését idézi. A pusztulás elviselhetetlen végzetével szemben a mámor oldásához menekül, benne az emlékezéshez, hiszen ez az, ami a múló időn virtuálisan diadalt vesz: romlások közepette is a szépséget idézi, a mindenségbe átörökítendő értékeket sorolja. Az idő által megtört embert újra egykori önmagával gazdagítja. Ez a tétel férfias, hosszú soraival darabosan méltóságos, jellemző, hogy a megrendülést, a várható elérzékenyülést az áldomásképzet kiterjesztésével, az egykori idő ünnep-

lésével zárja, a sírás helyett férfimámort hív a szenvedésre, hogy még ebben is a kötődéséről, hűségéről adjon bizonyosságot:

*Igyunk csak, ittasodjunk, pöszén beszéljünk, mint a gyermek,
bajodra a mámor fái rákelepelnek, gyöngyöt vetnek.
Igyunk csak, ittasodjunk, valami hív engem, érzem,
veled maradok, mégis mondd: elment az én kis vitézem.*

Az apa életének apró elemei nem csak a paraszti lét teljességének benyomását adják, de ennek az életnek az elemeit a költői képzelet gyakran kozmikus sugallatúvá emeli:

*Jaj, most meg kaszával vágjuk haldokló tehenedet,
szarvát üti a földbe, kinyában a tőgy megeredt,
viszi a téli hajnal, úszik a légben hanyatt,
fűkörme, csülke a csillagrögökön meg-megakad,
világgá nő e hulla, farka, mint a Tejút, habos,
létünket húzza, föl is rikoltasz: irtózatos!*

Az apa világának általában a paraszti létformának belső rendjére, a tudomány bármely szférájával való összehasonlíthatóságára is kozmikus vetületű párhuzammal utal a lovak és a csillagok, az apa és a csillagász szembesítésében: „mert neked igen édesek, álmodban a lovak istenek, / a törzsnevek a lovak csillag-térképén nyeritenek”.

A partikularitásból az általános, az egyetemes felé emelésnek sok-sok módszerét alkalmazza ebben a tételben is Nagy László. Távokra villanó hasonlatai olykor a szakrális szféra elemeivel dúsítják a kisvilágot, máskor az apa által tanított és megélt erkölcsi elvek szentenciaszerű összefoglalása ad távlatot az apró tényeknek, mert azok mély, belső törvényére mutat a költői reflexió:

*Rágd a számba, hogy nálunk törvény a hűség, a jóság,
hogy aki a sátrát eladja, megveszi koporsóját.*

Az apában testet öltött életerő, „tűz” az idő markában megtöretett, de tovább él a fiú elveiben, szemléletében, visszaigéző ragaszkodásában. „Az apa eföldisége, anyaghoz és kísérletrelációkhoz kötöttsége s az apaképzet durvább költői megmunkálása ellenében az anya alakját a képzelet gyöngédsége veszi körül, a középkori himnusz áhítatát sugározzák az »örök anyát« ünneplő sorok.” (Bori Imre) A siratónak és a himnusznak, a Rege... inspirációját meghatározó, egymást erősítő szintézise, valamint az egyedinek és az egyetemesnek tökéletes egymásban létezése a negyedik tételben Nagy László költészetének egyik kiemelkedő darabját teremti meg. Az életélmények bőségét, rétegzettségét emeli a fájdalom és ünneplés létfilozófiai sugallatú számvetéssé. Ebben a tételben is az idő megtörő aljassága a fő inventor, itt is az „ó te ki voltál, jaj te mi lettél?” drámai szembesítését végzi a költő, de az előző tételnél meghittebb, gyöngédebb, anyához illőbb, másrészt mindvégig a létet értelmezően egyetemesebb szemlélettel, hangvétellel. A magyar irodalom egyik legszebb anyasiratója ez a tétel önmagában is, egyenrangú párja József Attila *Kései siratójának*, sőt szemléletében sokrétűbb, gazdagabb, egyetemesebb annál.

Az idő az egész kompozícióban ellenséges erőként szerepel. Már a regös-

énektétel is azt mutatta, hogy Nagy László a történelmi időnek csak az emberi létet sértő tendenciáira figyel (Jánosi Zoltán), ezért is jeleníti meg a múltat az apára törő hadi erő képében. Az anyáról szóló első rész, a kompozíció negyedik tétele az éveket ellenséges hadseregeként személyesíti meg. Az anyaképzet pedig — az emberhez kapcsolódó metaforikus telítettség révén — az életszépségnek az emberben megnyilatkozó egyetemességét foglalja magába, de — az anyában testet öltő értékeket szétzúzó ellenséges erő működése következtében — a tragikum aspektusából szemlélve:

*Fogsorod alá, anyám, az évek
aknácskáikat sunyin beásták,
omoltak szádban a márványbástyák,
csavarták hajadat csuklóikra,
gyöngyház-forgóid forgatták kínra,
az évek, mama, az évek
az ég tornyában himbáltak téged,
kihallgatták a szívverésed,
elmerítettek a csend vizében,
kihallgatták a szívverésed,
páva-álmodra fegyverük dörrent,
sikolyod volt ruganyos ágyuk,
zsoldjuk a könnyed,
édesanyám, ne nézz utánuk!*

A sűrű szövésű metaforák az élet távoli képzeiteit kapcsolják össze, így halhatatlanul földúsul, látomássá emelkedik az édesanya idő által való megtörése, hiszen az erőszak és pusztítás számtalan képzele kapcsolódik hozzá, mindegyiknek személyes áldozata. A pusztításképzetekben jelenik meg a személyes és az egyetemes történelem, egy-egy metafora a történelem egy-egy korszakát is felidézi, a végvári küzdelmekről, hajuknál fogva összekötözött foglyoktól, meggyalázott asszonyoktól kezdve a háború kegyetlenségéig, az ötvenes évek elejének besúgórendszeréig. S mind-mind az édesanya ellen van, mert a benne eszményien testet öltött létértékeket sérti. Majd szakrális allúzióval a keresztény mítoszt is bekapcsolja, de továbbviszi a test összerontásának motívumkörét. Az ország meggyalázását, kifosztását az anya és a természet metaforikus egybeolvasztásában fejezi ki, a látásmód szintetikus, többdimenziós jellegéről tanúskodva:

*Fájdalmas asszony, fájdalmak orma,
málnás hegyoldal, itt vagy kifosztva,
összetaposva.
Tagjaidat már hóharmat szívja,
aranylankáid barnával, kékkel,
vasfeketével vannak beírva.*

A mítosz és a természet eme látvány-látomás elemei egyaránt a költői meditációt hívják elő. A mítosz vonalán könnyű az elszámolás, mert a tisztességel és szenvedésben eltöltött életnek semmiféle isten előtt nincsen számadása, a költő szinte parancsolja a lelkiismereti nyugalmat: „vallásod és az iszonyú isten / meakulpára s vad könyörgésre / ne kényszerítsen”. Az Isten itteni

jelzőjét nyilvánvalóan a számba vett szenvedések, pusztulások motiválják. A természet és az anya azonosítása viszont a természet rendjébe való illeszkedés szükségszerűségét kénytelen elfogadni, magát az elmúlást tehát, a lemerülést a létezők világából a Mélybe. De a természetanalógia révén a természeti Halhatatlanságot is („ébreszt a törvény új létezésre”) tudatosítja. Csakhogy épp a természet szigorú törvénye, a végesség alapján a bármely formában megújuló létezésben újra kell élni a pusztulást is. Pusztuló édesanya képében a költői személyiség így pillantja meg magának a létezésnek a kínját: „veled a kín is halhatatlan”. A mindenség törvényeit faggató, az anya sorsában a mindenség karakterét fölismerő költő ezért ismételi az első tétel óhaját: „Hát ne siess, ne kerededj útnak!” Számvetéséből, eszmélkedéséből ugyanis az a meggyőződés érlelődött meg, amit az anya-fiú kapcsolat érzelmi kötődése ösztönösen is követelt, hogy a jelenben, az adott lehetőségek közepette kell a létezés szépségét megteremteni. Ehhez azonban az adott körülmények között valóban „varázsláshoz” kell folyamodni: megállítani az elmúlást, elhárítani a létezés apró körülményeiből leselkedő veszedelmeket. Párhuzamos ez a tétel a regösénekekkel: a múltból idézett gyötrelmek ellenében ott is önmagát ajánlotta küzdelemre a költő a Mindenség jobb erőinek képviselőjében. Itt is hangsúlyt kap az, hogy a költői szándék az óvás („A versem érted kiáltoz”), s gazdagon bontakozik ki az anyáért való költői küzdelem: egyfajta mágikus cselekedet, mely a szó ereje révén a világ állapotát, viszonyait akarja befolyásolni. A sodró dikció és a mitikus erejű öntanúsítás letöri az anyára törő veszedelmeket: a végzet trombitáit, a végítélet jelképeit „puffadt aranyhüllők”-ké lapítja, s a paraszti életet megnyomorító „bolond plakátok”-at, „végzések”-et, „idézések”-et éppúgy alázatra szólítja, mint a nyomasztó kötelességeket, a virradattól éjszakáig gyöttrő robot eszközeit. Ez a dolgokat, ellenséges tárgyakat megszólító igéző dikció a világalkítás eszköze, ereje itt éppen a valóságból következik, a munkában, szenvedésben eltelt élet jussának igazából. A versdallamot és az írásképet is a mondandóból szintetikusán kifejlesztő, rímekkel hálózatosan egybeszövő dikcióban ezért hangzik oly kategorikusan, ismétlő közléssel és páros rímmel nyomatékositva, hogy „elég volt / a robot elég volt”. A dolgokat szólító, erőteljes igéző-parancsoló dikció az anyához fordulva a rossz, ellenséges erők elleni indulatának ad újabb nyomatékot, az anya-fiú viszonylatában viszont esdeklő kérésbe foglalja akaratát, igényét:

Ó, te szomorú, idehallgass!
*Kék-eres bokádhhoz leborúltam,
 sírok helyetted, háborgok érted,
 megfeszülök érted haragomban!*
 Akarom: ne zokogj,
 akarom: sugarasodj,
 mosolyoddal, mint arany-csipesszel
 fiad a porból egy csillagra tedd fel,
 te, anyám, te,
 minden varázslók döbbenete,
 örömed engem elhoppol
 iszonyatból, árnyakból,
 de a jajod, a jajod, a jajod
 meggyilkol!

Ez a sirató himnusz az áttűnő Mária—Jézus párhuzammal, s az édesanyát néven is nevező közvetlenséggel életelvű költői hitvallás: a pusztítás, megadás, a „jaj” elleni igéző, esdeklő, érvelő küzdelem. A megidézett édesanya életéből előbb mégis a jajszó a legerősebb. A kompozíció ötödik tétele az édesanya monológja, önnön siratóéneke tizenegy páros rímű sorpárból áll, s ezek mindegyike a „jaj” szóval indul. Ez az anyai monológ a siratónak és menyasszonysiratónak különleges egyesítése. Az édesanya életének egy időszakára emlékezik a siratóban, házasságkötésének idejére, a korán „eladott” lány félelmeire és aggodalmára. Úgy szól ez a sirató, mintha minden szenvedés az önálló élet vállalásával teljesedett volna ki. A születését is megátkozta a sokat szenvedett ember, akire túlságosan korán és túlságosan nagy terheket rakott az élet. A költő az anya monológját dialógusba, helyesebben megszólító, kérdő dikcióba változtatja, átérzi és folytatja a monológ tragikumát: „héja, héja, héja hallgatja gilicepihegésed”. A siratóban éppúgy felismerhető életrajzi mozzanatok kapnak általánosabb jelentést, mint majd még gazdagabban a zárótétel konkrétumokat sorakoztató költői monológjában, emlékezésből és öntanúsításból szőtt vallomásában.

Ez az öntanúsítás már a maga méltóságára, lehetőségeire és feladatára eszmélt költő büszkeségét, elszántságát is tartalmazza. Az is a „jóvátétel ihleté”-hez tartozik, hogy önmaga értékeiben is szüleit igazolja, de nagy távlati tudatában is a hűségéről tanúskodnak szakrális és kozmikus tágasságú képei. A magát a „Nap jegyese”-nek tudó költő arról is biztosítja édesanyját, hogy vele való kapcsolata töretlen, oly biztos és meghitt, mint közvetlenül születése előtt:

*Vérkörödből kitortem, aranytálat öleltem én: a napot.
S tudd meg: az éles bába-olló nem nyírta el a kapcsolatot.
Riadalmadhoz kötve vagyok, veled rázkódok és vívódom,
jaj nekem, táplálsz te engem elrejtett köldökzsinóron,
süvit közöttünk, kontinensek közt óceánalatti kábel,
minket egymástól iszonyú olló; csak a halál vág el.
Hitted-e, amikor vérszirmos ágyán a Boldogasszonynak,
ketten feküdtünk már s a fájdalmak elődalogtak,
hitted-e, hogy a fiút, akit szorít a pántos pólya
a mindenség szorítja majd s a sorsod is eldalolja?*

A mindenség-igényt nem csak kimondja itt Nagy László, versének szövegében, képei rétegeinek sokrétűségében és organikus egységében meg is valószínűsíti azt. Nem csak kimondja, hogy „Jó ha van bennem, teáltalad van, véreddel adtad, Édes”, hanem a képek leltározó és látomásos tágasságával a mindenség birtokbavételét is megteremti: az anya-fiú kapcsolatot, s az anya életének, „sorsának” bemutatását lenyűgöző szemléleti gazdagság és eszmélt reflexiók egységében, drámai létküzdelemben fejezi ki. S ebben az apró részletek valóban az egyetemesség, a létezés teljességének érzetét keltik. Alapszinten is drámai ellentét képződik: az anya örök serénysége, gyógyító, teremtmény munkája, szüntelen robotja és szépsége is hiábavaló az ellene törő közegben. Élete örök rémület, bánat, szenvedés, aggodás lett. Ez az igazgatlanság fordítja szembe a világgal küzdő költőt a transzcendens hittel. Előbb a megidézett anyakép a szakrális tisztelet igényét váltja ki belőle:

*Kerubok, szeráfok, zendülő angyalbrigádok,
Máriánál is tisztábbat, szebbet mért nem imádtok?*

Az anyában megtestesült „szépség”, „munka”, „értelem” szakrális tiszteletet érdemelne, de se égi, se földi hatalom nem veszi őt pártfogásába. Ezért ezekkel a költő leszámol, s a mindenség, az egész létezés szerkezetében helyezi el az édesanyát. A mindenség irányító elvévé kellene emelkednie a benne testet öltő érték és magatartás révén: „füledbe a létezés jajgat, anyjának ő követel”. Az anya cselekvésében a mindenség teljeseedik ki, nélküle semmi nem jutna az őt körülvevő világban önnön valóságához, létezése teljességéhez. S ő mindent megsirat, mindennel meghal egy kicsit, ha sérül a teremtő lételv. A szenvedések ellen gyógyírt hozhatna a halálhoz édesedés, de nem lehet megbékülni az elmúlással, mert kötelesség szólítja élni, remélni, viaskodni. A tétel, s egyben az egész kompozíció himnikus zárósoraiban az egyetemes szemlélet az örök anya megtestesítőjeként jeleníti meg az édesanyát, akinek öröme és fájdalma a létezés minősítője. Benne kitarulkozik a mindenség teremtő, óvó, erőt és erkölcsöt biztosító elve. A zárósorokban „szintetizálódnak az édesanya egyetemeségének meghatározói” (Jánosi Zoltán). Az időbeli, a természeti, kozmikus, mitikus dimenziók egyesülnek benne, ezért adhat múlhatatlan értelmet a fiú küzdelmének. Személyében a mindenség humanus erőt, értékeit szolgálhatja az általa a mindenség édesfiává emelkedő költő:

*Tudom én: a te idegeidet végtelen évezredek
pengetik és ha te félsz, az ős-sejt is veled rezeg.
Tudom én: a te gondod végtelen, dicsőség néked, anyám,
holnapok tejút-ágya te, dicsőség néked anyám,
verduni katoná-temető: csupa tör a te szíved, anyám,
viharaimban csoda-szivárvány, dicsőség néked, anyám,
iszonyú erőmnek bázisa, dicsőség néked, anyám,
légy velem a bánat idején, hogy meg ne lágyuljak, anyám,
igazság gyanánt szemétdombot sohase öleljek, anyám.
Ha a halálban megelőzlek, ne sirass engem, anyám.
de élni akarok, élni! — a te dicsőségedre, anyám.*

A Rege a tűzről és jácintról hatalmas létmélységet, létmegérzést foglal szintetikus versformába, benne egyszerre szólal meg a himnikus, dicsőítő hála és a tehetetlen tragikum érzése, így a himnusz sirató is, de a költő nem adja meg magát az elmúlás erőinek. Azért emeli magát varázsló költővé, hogy a lehetetlennel szembeszegülve is az életértékek, a szülőkből — a sorsuk ellenében is — megvalósult létérdekű cselekvést, humanus erkölcsöt, szépséget a könyörtelen elmúlás tragikus jegyeinek torlódása ellenére fölemelje. A személyes sorsban egyetemes létörvényeket mutat meg, örök emberi szándékokat a megsemmisülés tragikumával evidenciaszerűen perlekedve. Létvízió ez a kompozíció, hiszen mi más az életünk, mint a lehetetlen áhítása, s küzdelem a kérlelhetetlen elmúlás ellen.